

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК «ГАДЯЦЬКИЙ»: СТРУКТУРА ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

В статті розглядається недосконала структура новоствореного регіонального ландшафтного парку «Гадяцький». Пропонуються шляхи вирішення даної проблеми.

Актуальність теми. Ідея екомережі є інтегральною в організації збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, і на європейській арені вона вже набула певного розвитку [1]. Фундаментом паневропейської екологічної мережі повинні стати екомережі національного та регіонального рівнів. Дане завдання на сучасному етапі реалізується шляхом створення територій поліфункціонального призначення, де б поєднувалась охорона ландшафтної різноманітності на фоні широкої природоохоронної освіти і виховання. До таких об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) в Україні належать національні природні та регіональні ландшафтні парки.

Постановка проблеми. Для Полтавського Придніпров'я критеріям відбору територій для національних природних парків (НПП) та регіональних ландшафтних парків (РЛП) відповідають долинно-річкові системи (ДРС), які є відкритими флювіально-морфолітодинамічними системами, в яких складові структурні елементи (долинні плакори, плейстоценові тераси, корінні схили, заплава, річище) перебувають в тісній парагенетичній, метаболічній взаємодії, утворюючи єдине ціле, здатне реагувати на зміну активності ендогенних і екзогенних процесів [2].

Протягом останніх років в межах долинних систем найбільших річок Полтавщини створено ряд природних резерватів. На ріці Ворскла функціонують два РЛП: «Диканський» та «Нижньоворсклянський». Біологічне та ландшафтне різноманіття ДРС Сули репрезентують два НПП: «Пирятинський» та «Сулинський». З 2012 року функціонує РЛП «Гадяцький», до складу якого входять частини долинно-річкової системи Псла та його притоки р. Грунь. Однак його створення відбулося без врахування закономірностей розвитку географічної оболонки, зокрема, цілісності та без врахування принципу функціональної взаємозв'язаності природно-територіальних комплексів (ПТК).

Метою дослідження є аналіз сучасної структури РЛП «Гадяцький» та вироблення рекомендацій щодо оптимізації даного природно-заповідного об'єкту (ПЗО).

Викладення основного матеріалу. Питання щодо створення РЛП «Гадяцький» вирішувалося не один рік. Вагому роботу провели науковці

Полтавської області, зокрема, Стецюк Н.О., Слюсар Н.В., Гапон С.В., Беседіна І.О., Грицай І.А., Паляниця О.В. [3]. Також проводилися дослідження викладачами СумДПУ ім. А.С. Макаренка [4]. Передбачалося, що даний резерват матиме площину 23 тис. га і об'єднає в собі основні структурні частини ДРС Псла. Як вже зазначалося, функціонування ПЗО почалося в 2012 р. Проте, його площа зменшилася на 10 тис. га від раніше запланованої і становить 12800 га. Постає питання: за рахунок чого так скоротилася площа РЛП?

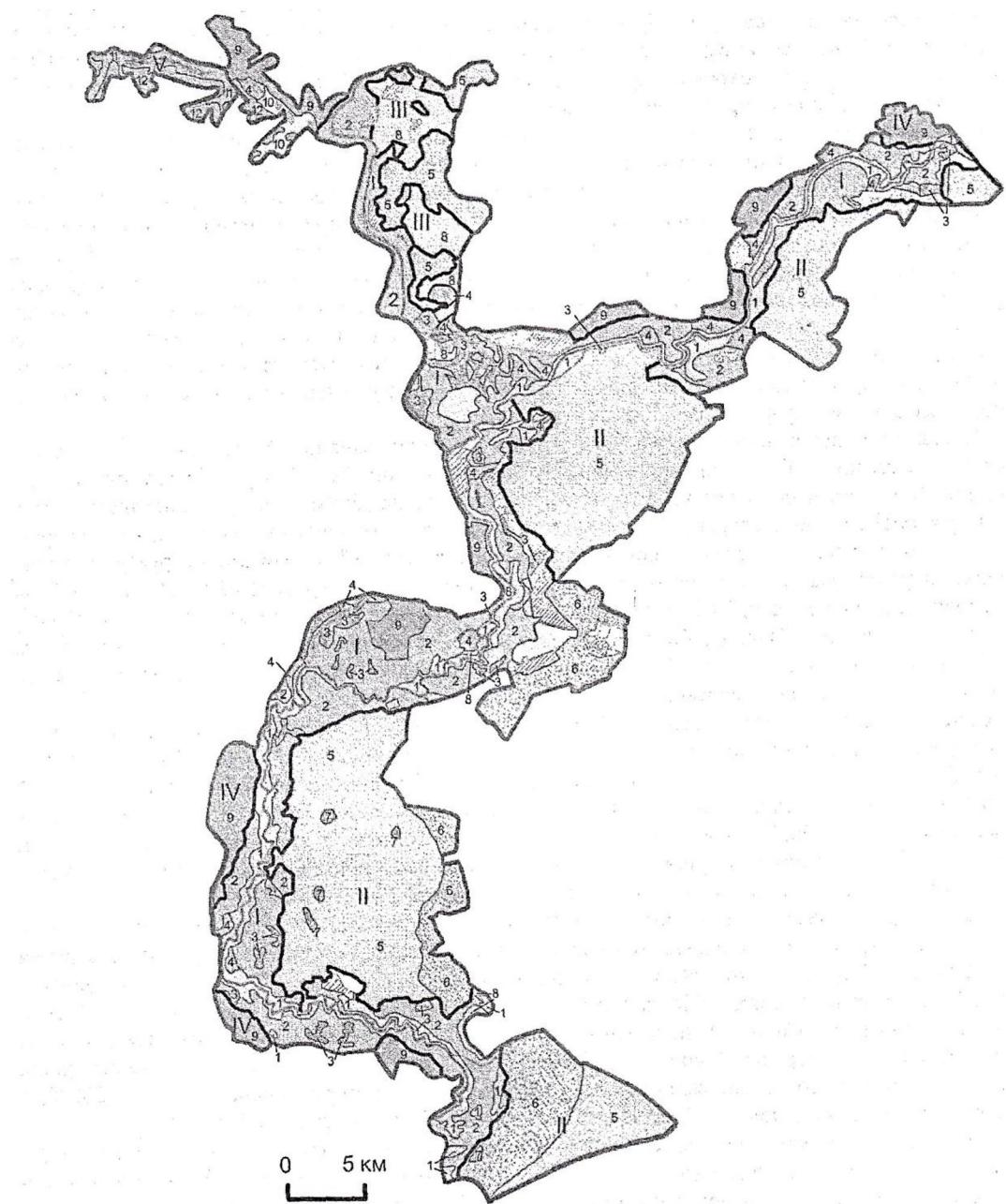

Рис. 1. Ландшафтна структура досліджуваної території (пояснення в тексті).

На основі раніше проведених досліджень була складена карта з нанесенням на неї типів місцевостей і ландшафтних урочищ проектованого РЛП (рис. 1.) [4]. Всього було виділено 5 типів ландшафтних місцевостей що

позначені на карті римськими цифрами: I – заплавно-долинний, II – надзаплавний піщано-боровий, III – надзаплавний лесово-нижньотерасовий, IV – прирічковий схиловий і V – вододільний давньо-долинний (поняття «типу місцевості» розуміється у тлумаченні В.Л. Віленкіна, 1968). Основну частину території дослідження займають перші два типи місцевості, на які припадає близько 80% площин парку.

Ландшафтна структура досліджуваної території достатньо різноманітна і включає 12 видів ландшафтних урочищ, що розподілені між названими вище типами місцевостей наступним чином: в межах заплавно-долинного типу місцевості – 4 види урочищ (позначені на карті арабськими цифрами 1-4), надзаплавного піщано-борового – 3 (5-7), надзаплавного лесово-терасового – I (8), в межах прирічкового і вододільного типів місцевостей – по 2 види урочищ (номери на карті 9-10 і 11-12 відповідно).

Однак, в даний момент парк функціонує без значних ділянок піщано-борової тераси. Більш за все це пов’язано з небажанням керівництва держлігоспу надати згоду на включення цих ділянок до складу РЛП [5]. З огляду на це, можна вважати, що даний ПЗО не є цілісною системою, адже порушене правило функціональної взаємозв’язаності і цілісності долинних ПТК, тобто не враховано їх каскадно-катенарну метаболічну взаємодію. На жаль, такі недосконалі резервати зустрічаються в наш час досить часто [6,7].

Потрібно пам’ятати, що ліси піщано-борової тераси створювалися не для лісогосподарських цілей, а з метою зупинки рухомих пісків, які поширювалися як на заплаву, так і на лесову терасу. Також долинні ліси, зокрема і стрічкові борово-терасові, відіграють значну роль в гідрофункціонуванні ДРС та в збереженні сталої ландшафтної рівноваги всієї басейнової системи. До того ж, в умовах агроосвоєних лісостепових ландшафтів, ліси борової тераси є природним бар’єром між сільськогосподарськими угіддями лесових терас і плакорів з одного боку та заплави і річища з іншого. Хвойні та мішані ліси затримують значну частку розчинів мінеральних добрив та отрутохімікатів, які внаслідок низхідних потоків можуть потрапити з полів у заплаву річки і значно змінити склад рослинного і тваринного світу, що може привести до зміни ПТК в цілому.

Окрім того, варто зауважити, що й самі комплекси урочищ борової тераси є досить цінними у контексті видового різноманіття рослинності і тваринного світу та насиченості рідкісними видами. Тут зростає значна частка видів рідкісних рослин, виявлених на Полтавщині, з них 25 видів є червононайменіми та регіонально рідкісними. Наукова, флористична, ботанічна і ценотична їх

цінність полягає в тому, що вони є унікальним центром північної флори на Полтавщині, насиченим погранично-ареальними видами рослин, які далі на південь не просуваються. В цілому територія парку (насамперед урочища соснових і мішаних лісів) є місцем, де виявлені єдині місцевонаходження бореальних спорових рослин *Diphasiastrum complanatum* і *Lycopodium annotinum*. У чагарниковому ярусі зростає *Juniperus communis*, що знаходяться на південній межі свого поширення. Цей перелік можна продовжувати [4].

Звичайно ж, деякі території борової тераси включені до РЛП, зокрема заповідні урочища «Масюкове» та «Безвіднянське», які знаходяться відповідно на крайніх північній та південній ділянках парку. Проте, найбільш цінні в созологічному та ландшафтному плані природно-територіальні комплекси залишилися поза межами резервату.

Ще під час комплексних досліджень території майбутнього РЛП науковці із Полтави висловили думку про те, що створення парку сприятиме об'єднанню розрізнених ПЗО в єдине ціле [3]. Наприклад, заповідне урочище «Гадяцький Бір» знаходиться на трьох окремо розташованих ділянках. Тут виявлено одинадцять видів червонокнижних та регіонально рідкісних рослин, серед яких: любка зеленоквіткова, багатоніжка звичайна, перстач білий, синюха голуба, серпій увінчаний [8,9]. Під час створення РЛП ці об'єкти стали складовою парку, але так і залишилися роз'єднаними, адже знаходяться за межами основної частини резервату і являють собою невеликі острівці серед території лісгоспу, яка не входить до регіонального ландшафтного парку «Гадяцький». Така ситуація є досить небезпечною для даних мікрорезерватів, тому що незначні за площею і просторово мозаїчно-ізольовані ділянки дуже швидко втрачають свою природоохоронну функцію і цінність. Яскравим прикладом є стан природного заповідника «Михайлівська цілина», який, маючи всього 202 га, вже давно зазнає значних змін [10]. Запобігти «патовій» ситуації можна лише проектуючи і створюючи природно-заповідні системи з урахуванням принципу функціональної взаємозв'язаності [6]. Отже, до складу РЛП мають входити не лише дрібні острівці піщано-борової тераси, а увесь ПТК, що відповідатиме такій закономірності розвитку географічної оболонки як цілісність.

Поза межами парку залишилися також ділянки соснових та мішаних лісів, які не мають жодного рангу заповідності, але є місцем зростання досить рідкісних для даної місцевості видів плавунів, хвощів, папоротей [4,8]. Раніше тут передбачалося створення ботанічного заказника. В даний момент це питання залишається невирішеним. Та, якби до парку «Гадяцький» був

включений увесь брово-терасовий комплекс як єдина ландшафтна одиниця, то дана проблема зникла б сама по собі.

Занепокоєння викликає не лише низька частка брово-терасових ландшафтів у структурі парку, а й майже повна відсутність плакорів, які є важливою складовою ДРС. Особливо це суттєво для агроосвоєних регіонів, адже майже всі плакори, зважаючи на родючі властивості ґрунтів, розорані. Залишилися лише невеликі ділянки балок та байраків. Однією з таких територій є ландшафтний заказник «Весело-Мирське», який являє собою цінний природний комплекс уцілілих степових ділянок, де виявлено 19 видів червонокнижних та регіонально рідкісних рослин, серед яких: астрагал шерстистоквітковий, сон чорніючий, ковила волосиста та пірчаста, півники карликові, горицвіт волзький, льон багаторічний [8,9]. На щастя, він входить до РЛП. Але поза межами парку залишилися розорані території, які щільно прилягають до заказника. Це створює несприятливі умови для «Весело-Мирського». По-перше, власники сільськогосподарських угідь можуть з кожним роком все більше розорювати схили заказника. По-друге, внесені в ґрунт гербіциди будуть низхідними потоками потрапляти на територію ПЗО, що значно вплине на його рослинний покрив аж до зникнення рідкісних рослин. То ж для запобігання цим негативним явищам потрібно частину агроугідь включити до складу РЛП «Гадяцький». Це сприятиме посиленню контролю з боку адміністрації парку щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Також, по периметру заказника бажано висадити дерева. Такий захід унеможливить подальше розорювання схилів та частково зупинить потрапляння гербіцидів разом з іншими хімічними речовинами на територію «Весело-Мирського».

Варто звернути увагу ще на одне питання. Під час аналізу карти РЛП «Гадяцький», яка знаходиться в приміщенні адміністрації парку, вдалося встановити, що більша частина території віднесена до господарської зони. Лише незначна частка резервату припадає на заповідну зону та зону рекреації (блізько 3% разом узятих). На жаль, авторові не вдалося по спілкуватися з керівництвом парку стосовно достовірності даної інформації. То ж це питання потребує детального дослідження, адже таке зонування є не припустимим для природно-заповідних об'єктів такого рангу як регіональні ландшафтні парки.

Висновки. Структура створеного РЛП «Гадяцький» є недосконаловою і не відповідає принципу функціональної взаємозв'язаності та закономірностям розвитку географічної оболонки, зокрема цілісності. До складу парку потрібно включити деякі ділянки плакорів, зайнятих під сільгоспугіддями та борово-

терасові ПТК, які забезпечать бар'єрну функцію в умовах агроосвоєного лісостепу, а останні, окрім того, сприятимуть об'єднанню розрізнених ПЗО. Також подальшого дослідження потребує структура РЛП стосовно його зонування.

Література

1. Фаріон Ю.М., Чехній В.М. Ландшафтознавчі аспекти створення екомережі України // Український географічний журнал. – 2004. – №3. – С. 36-43.
2. Нешатаев Б.Н. Методологические аспекты физико-географического исследования долинно-речных систем // Физико-географические основы развития и размещения производственных сил Урала. – Пермь, 1993. – С. 42-49.
3. Звіт про проведення науково-дослідних робіт за темою «Комплексні дослідження природних екосистем Гадяцького району з метою обґрунтування доцільності створення регіонального ландшафтного парку «Гадяцький» // Полтава, 2006. – 51с.
4. Корнус А.О., Корнус О.Г., Мовчан В.В. Ландшафтне планування при організації природоохоронних систем у лісостеповій зоні України // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія. Спеціальний випуск: стало природокористування підходи, проблеми, перспективи – Тернопіль: СМП «Тайп». – №1 (випуск 27). – 2010. – С. 304-308.
5. Лист Полтавського обласного управління лісового та мисливського господарства № 06-02/1324 від 28.10.2008 року.
6. Нешатаев Б.Н. Принцип функциональной сопряженности региональных природно-территориальных комплексов и природно-заповедных систем // Сучасні проблеми геоекології та раціонального природокористування Лівобережної України: мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф., присвячені 160-річчю з дня народження В.В. Докучаєва / Відп. ред. А.О.Корнус – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – С. 36-43.
7. Нешатаев Б.Н. Ландшафтный подход к оптимизации заповедного фонда Сумского Приднепровья // Заповідна справа на Сумщині. – Суми, 1994. С. 10-12.
8. Байрак О.М., Стецюк Н.О. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини / О.М, Байрак, Н.О. Стецюк. – Полтава: Верстка, 2005. – 248 с.
9. Мовчан В.В. Локальні резервати як функціональні складові елементи проектованого регіонального ландшафтного парку «Гадяцький» // Наукові записки Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка. Географічні науки. – Вип. 1: [збірник наукових праць / наук. ред. Б.М. Нешатаєв, А.О. Корнус та ін]. – Суми: СВС Панасенко І.М., друг - ФОП Ляпощенко Л.Г., 2010. – С. 62-70.
10. Лисенко Г.М. Михайлівська цілина – проблема сталого розвитку. // «Михайлівська цілина»: 80 років – сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку : міжнар. наук.-практ. конф. Суми, 23-25 вересня 2008 р.: тези доп. – Суми : Вид-во «Нота бене», 2008. – С. 36.

Summary

V.V. Movchan. **Regional Landscape Park "Gadyachskij": structure and ways of optimization.**

The paper considers imperfect structure of the newly established regional landscape park "Gadyachskij." Proposed solutions to this problem.